

ПАМ'ЯТЬ, ТАБУ, ТРАВМА: ІНТЕГРАЦІЯ ПАМ'ЯТІ У ПРАВОВІ ПРАКТИКИ

Каліщук О. М., Ярмолюк Д.

ВСТУП

Травматичні історичні події відіграють важливу роль у формуванні колективної психології та колективної пам'яті сучасних суспільств. Серед основних елементів історичної травми дослідники виділяють наступні: 1) травматична подія; 2) спільне переживання травми групою людей; 3) вплив такої травми на кілька поколінь¹. І це не дивно, адже травматичні історичні події переносяться через покоління, передаються від батьків до дітей, від старших до молодших. Вони впливають на сприйняття сучасних проблем та визначають спрямованість суспільства.

Викликом нині стають спроби правової оцінки історичних подій, особливо коли щодо них намагаються застосувати кваліфікації злочинів проти людяності, які не мають строків давності. Зокрема тоді, коли ми маємо справу з такою категорією як “геноцид”, яка донині немає однозначної юридичної оцінки. Тут нагадаємо – у грудні 1992 р. ООН прийняла резолюцію, де “етнічні чистки” визнані “формою геноциду”; водночас, головний судовий орган ООН (Міжнародний суд у Гаазі), приймаючи рішення у справі “Боснія та Герцеговина проти Сербії та Чорногорії” ствердив, що “етнічна чистка” не є рівнозначним актом геноциду.

Ускладнює ситуацію широке поширення у сучасній гуманітаристці *genocide studies*, а відповідно широке використання терміну “геноцид” не лише у юридичній практиці, а й суспільних та геополітичних дебатах. Саме це дало підстави ставити питання про подальшу потребу його використання у гуманітарних науках². Адже, поняття “геноцид” почали застосовувати до дій, які не мали жодного складу злочину і таким чином втратило чіткість свого змістового наповнення.

Окреслення українсько-польського протистояння у роки Другої світової війни на Волині, Східній Галичині, Холмщині та Підляшші є уявленням прикладом контрверсійності пошуку “геноцидів” у сучасних міждержавних та міжнаціональних відносинах.

¹ Mohatt N. V., Thompson A. B., Thai N. D., Tebes J. K. Historical trauma as public narrative: a conceptual review of how history impacts present day health. *Social Science Medicine*. 2014. Vol. 106. P. 131.

² Каліщук О. Українсько-польське протистояння на Волині та в Галичині у роки Другої світової війни: науковий та суспільний дискурс. Львів, 2013. С. 25.

1. Правова та політична інтерпретація волинських подій у 1989/1991 – 2003 рр.

Непросте спільне українсько-польське минуле виявилось активним елементом побудови сучасних відносин між народами та державами. Від появи теми Волині³ у політичному дискурсі її оцінки та кваліфікації викликали бурхливі дебати. Негативний вплив “історичного чинника” на відносини України та Польщі у 1990-х роках вдавалося пом’якшувати завдяки крокам найвищого керівництва обох країн – спочатку Леха Валенси і Леоніда Кравчука, а згодом Александра Квасневського і Леоніда Кучми³.

Переломним виявилася 60-а річниця волинських подій. Саме 2003 р. виявився тим роком, коли вони стали ключовими у офіційних українсько-польських розмовах. І тут варто вказати на принципову річ, яка визначила і характеризує подальший хід діалогу. Тодішній секретар РНБО Євген Марчук був вражений, коли його польський колега Марек Сівец виклав на стіл перемовин список 99 сіл, польське населення яких було забито у один день. І власне несподіванкою стало не те, що українська сторона неготова була до тієї розмови, а те, як ретельно підготувалася польська⁴. Себто, українська сторона постійно лише реагувала на ініціативи польської у “волинській” темі.

Якщо із спільною заявою президентів держав справа виглядала доволі прогнозованою, то прийняття взаємних рішень парламентами обох країн 2003 р. було непростим і стало результатом компромісів⁵. Каменем спотикання вже тоді стали спроби вжити у ній поняття “геноцид”. Врешті у Верховній Раді за узгоджену заяву проголосували 227 народних депутатів, проти – 25, утрималися – 2; результати голосування польських послів були відповідно: 323 – за, 35 – проти, 14 – утрималося.

Тоді парламентарі зосередили увагу на твердженнях про численні приклади національної ворожнечі, війн, крові та жорстокості у європейській історії, але водночас і на досвіді поєднання і порозуміння народів у процесі подолання “важкого минулого”: “Моральним обов’язком тих, совість яких і надалі зворушує трагедія 60-річної давнини, є заклик до поєднання наших народів в ім’я майбутнього, в ім’я спільної мети. Нехай вміння вибачити стане фундаментом кращого майбутнього, добросусідства і українсько-польської дружби”⁶.

Частина українського та польського політикуму і суспільств цілком прогнозовано виявили своє незадоволення. Так, народний депутат Тарас

³ Варто згадати спільну заяву Президентів України і Республіки Польща від 21 травня 1997 р. “До порозуміння і єднання” (*Урядовий кур’єр*. 1997. 24 травня (№ 90–91). С. 2). Наступною стала спільна заява Президента України і Президента Республіки Польща “Про примирення – в 60-ту річницю трагічних подій на Волині” (*Українська культура*. 2003. № 8. С. 3).

⁴ Зварич О. Тіні забутих предків. Українська політика і її підходи до страшного. *Україна молода*. 2003. 17 квітня. № 71. С. 4.

⁵ Wicha T. Sprawa uczczenia ofiar mordów ludności polskiej na Wołyniu i Kresach Południowo-Wschodnich Rzeczypospolitej w latach 1943 – 1944 w związku z 60. rocznicą tragedii wołyńskiej w debacie parlamentarnej Sejmu IV kadencji. *Przegląd Sejmowy*. 2022. № 3 (170). S. 201–220.

⁶ Заява з нагоди 60-ї річниці волинської трагедії. Схвалена Верховною Радою України 10 липня 2003 р. *Голос України*. 2003. 8 серпня.

Стецьків, коментуючи ситуацію, говорив про меншовартісність: “Цим рішенням зневажено пам’ять мільйонів українців, які воювали за незалежність. Я не знаю, заради яких ефемерних інтересів можна було приймати таку заяву, не порушивши питання комплексу україно-польських стосунків з 1939-го по 1947 рік”⁷. Подібні інтонації звучали й у заяві Василя Червонія: “Українці чинили опір на своїх етнічних територіях, вони із зброєю в руках боронили свою землю, а в цей час польських колоністів-осадників німці тотально озброювали, а їхні колонії перетворювали на озброєні “пляцуфки”. З допомогою німецької зброї поляки намагалися збудувати майбутню Польщу на чужій, українській землі на українських кістках”⁸.

Частина польської нації сприйняла формулу “Простіть нас і ми вас прощаємо” як ставлення знака рівності між злочинцями та їхніми жертвами. А отже, навіть визнаючи неправомірність дій поляків у окремих випадках, стверджують, що не можна підставляти іншу щоку й просити вибачення, коли ті, до кого мають бути скеровані ці вибачення, є спадкоємцями злочинців⁹. Передовсім організації, які виражають інтереси польських мешканців східних районів Речі Посполитої, так званих “кресов’ян”, а також представники “патріотичних” та націонал-демократичних угруповань вимагали від представників політичної верхівки гострішого засудження антипольської акції УПА¹⁰.

Попри позірне примирення, досягнуле тоді на офіційному рівні, складений тест на “європейськість”, насправді історичного порозуміння не було досягнуто.

2. Еволюція волинських резолюцій в 2009 р.

Питання вшанування жертв українсько-польського протистояння поверталося у офіційний дискурс та зокрема у стіни парламентів неодноразово.

Рубіжним слід уважати 2009 р. Саме прийняття тоді ухвали, на переконання експертів, фактично й юридично денонсувало документи 2003 р. про взаємне примирення та прощення¹¹. У прийнятій 15 липня 2009 р. постанові Сейму у справі трагічної долі поляків на східних кресах¹² те, що відбувалося на Волині, було названо “трагедією” та “етнічною чисткою, що має ознаки геноциду”.

Йому передувала ціла низка кроків з українського та польського боку. Передовсім – воно мало піготовлений ґрунт. Ходить про ухвали регіональних

⁷ Базар О. Вистражданий компроміс. *Львівська газета*. 2003. 11 липня. № 203.

⁸ Левицька Г. Парламентські робочі групи України і Польщі узгодили спільний текст заяви про 60-ті роковини Волинської трагедії. *60 років Волинської трагедії: Матеріали форуму українських і польських експертів та журналістів “Події на Волині: як жити з цим тягарем”*. (м. Острог, 11–12 квітня 2003 р.). Київ, 2003. 14–142.

⁹ Стрільчук Л., Пасічник Ю. Президентський вимір сучасних польсько-українських відносин. Луцьк: Видавництво “Терези”, 2020. С. 190–191.

¹⁰ Lang Kai-Olaf. Від місії до прагматизму. Відносини Польщі з Україною. Osteuropa. URL: <https://zeitschrift-osteuropa.de/hefte/international/ukrains-ki-metarmofози>

¹¹ Грабовський С. Україна й Польща: час відкинути міфи. *Український тиждень*. 2011. 24–30 червня. № 25–26. С. 42–44.

¹² Uchwała Seimu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 15 lipca 2009 r. w sprawie tragicznego losu Polaków na Kresach Wschodnich. Monitor Polski. 2009. Nr 47. Poz 684. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20090470684/O/M20090684.pdf>

сеймиків – Нижньосілезького (від 29 вересня 2008 р.)¹³, Опольського (від 27 жовтня 2009 р.)¹⁴, Підкарпатського (від 28 грудня 2009 р.)¹⁵, Любуського (від 23 лютого 2010 р.)¹⁶, Люблінського (від 6 липня 2010 р.)¹⁷, Малопольського (від 27 вересня 2010 р.)¹⁸, Мазовецького (від 11 липня 2011 р.)¹⁹.

Напередодні 70-ї річниці волинських подій, 148 народних депутатів України (Партія регіонів, комуністи та позафракційні) 1 червня 2013 р. підписали звернення до польського Сейму із закликом визнати їх геноцидом. Колишній президент України Леонід Кравчук назвав його зрадництвом щодо України. Слушність його оцінки підтвердив час, адже чимало осіб із цих “підписантів” 2014 та 2022 рр. відкрито перейшли на бік РФ, а деякі навіть очолили окупаційну владу – В’ячеслав Богуслаєв (24 жовтня 2022 р. був заарештований СБУ, звинувачений у колабораційній діяльності та пособництві державі-агресору), Євген Балицький (9 травня 2022 р. тимчасова російська окупаційна адміністрація призначила “губернатором” Запорізької області; 5 липня 2022 р. повідомив, що одним із перших в області отримав російський паспорт), Олександр Бобков (у березні 2014 р. провів спільну прес-конференцію з окремими представниками проросійських мітингів у Донецьку; за свідченням “секретаря ради безпеки ДНР” номінально бере участь у бойових діях на сході на боці сепаратистів у складі батальйону “П’ятнашка”), В’ячеслав Богуслаєв (24 жовтня 2022 р. заарештований СБУ, звинувачений у колабораційній діяльності та пособництві державі-агресору), Олена Бондаренко (фігурантка бази “Миротворець”), Сергій Брайко (підтримав анексію Криму, 2 квітня 2024 р. став першим заступником Ялтинського міського голови, отримав громадянство РФ), Валентина Лютікова (18 вересня 2014 р. заявила про складання з себе депутатських повноважень у зв’язку з участю в незаконних виборах у Криму), Євгеній Мураєв (з початком російського вторгнення 25 лютого 2022 р. написав про “капітуляцію України”, виїхав до Відня, з 19 січня 2025 р. перебуває під санкціями РНБО України), Володимир Сальдо (після окупації Херсона призначений головою окупаційної адміністрації міста, у червні 2022 р. отримав громадянство РФ) та ін.

Для Росії спекуляції довкола Волинської трагедії дали змогу протиставитися ктивній міжнародній діяльності України щодо визнання Голодомору 1932–1933 рр. геноцидом. Водночас, цей факт дав змогу польським політикам закинути звинувачення українській стороні у відсутності єдиної внутрішньодержавницької позиції, що проявилось, окрім згаданого депутатського звернення, у набагато

¹³ <http://bip.umwd.dolnyslask.pl/dokument.php?iddok=2793&idmp=217&r=r>

¹⁴ http://umwo.opole.pl/docs/1__378_uch_x_rezolucja_z_.pdf

¹⁵ http://www.wrota.podkarpackie.pl/res/bip/uchwaly/umwp/sejmik/09/gru/XLI_762_09_resolut.pdf

¹⁶ http://www.bip.lubuskie.pl/uploads/sejmik/uchwaly/2010/XLVII_2010_stanowisko2.pdf

¹⁷ <http://www.bip.lublin.pl/um/index.php?id=57&p1=18647&p2>

¹⁸ http://www.wrotamalopolski.pl/root_BIP/BIP_w_Malopolsce/root_UM/podmiotowe/Sejmik/Rezolucja+Sejmiku/2010/rezolucja28_10.htm

¹⁹ <http://www.mazovia.pl/sejmik/uchwaly-sejmiku/uchwala,2045,9911.html>

різкіших висловлюваннях про участь українців у міжнаціональному конфлікті, аніж це робила польська сторона²⁰.

Тоді польським парламентарям вистачило здорового глузду відмовитися визнати ті події геноцидом польського народу. З ініціативи міністра закордонних справ Радослава Сікорського²¹ було вжито юридичний ефемізм “етнічні чистки з ознаками геноциду”. Це формулювання слід уважати компромісним, але водночас промовистим, підказаним не в останню чергу авторитетними польськими істориками (передовсім доробком директора Інституту політичних досліджень ПАН проф. Гжегожа Мотики).

Парламентська ухвала викликала гостру критику правих, кресових та комбатанських середовищ²². На переконання представників партії “Право і справедливість” був прикладом фальшивої термінології. З трибуни парламенту представниця “Солідарної Польщі” Беата Кемпа заговорила про політику сили (“Росіяни та українці, люди Сходу, об’єднуються з сильним”), підкреслюючи, що відсутність однозначного засудження злочину показує слабкість польської держави. Варто також відзначити, що тоді у рішенні Сейму окрему вказівку отримав факт, що на теренах Волині та Східної Галичини зіткнулися два найбільші тоталітаризми XX ст. – Третій Райх і комуністичний СРСР²³.

Час показав, думка тих експертів, які уважали, що оцінка волинських подій як “геноциду” у проєкті однієї з сеймових партій – Народної (Polskie Stronnictwo Ludowe) – як “шумовиння”, котре погудить й зійде не була цікава авторам подібних “новин”, виявилось більш ніж справедливою.

Чергове повернення до волинської теми прогнозовано відбулося у 80-ту річницю подій 2013 р., коли знову була зроблена спроба дати оцінку історичним подіям. Юридичні новотвори на кшталт застосованого 2013 р. “етнічні чистки з ознаками геноциду” не відповідають жодним визначенням, які існують у міжнародній практиці й не сприяли формуванню об’єктивної картини трагічних подій, а лише утверджували значну частину обох суспільств на позиціях, давно усталених під впливом стійких стереотипів²⁴.

Не відразу парламент РП все ж прийняв резолюцію у якій визнав українсько-польське протистояння геноцидом громадян Польщі, організованим українськими націоналістами. Це відбулося, коли “Право і справедливість” прийшла до влади, в тому числі за допомогою “кресов’ян” та ультраправих

²⁰ Стрільчук Л., Нінічук А. Війна пам’яті та війни пам’ятників у сучасних українсько-польських відносинах. Луцьк: Вежа-Друк, 2019. С. 212.

²¹ Wystąpienie Radosława Sikorskiego z dnia 12 lipca. URL: <http://sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/wypowiedz.xsp?posiedzenie=45&dzien=3wyp=018>

²² Wałaszczuk M. Okrutna uchwała. *Nasz Dziennik*. 2013. 13 lipca. Nr 162. S. 1, 5.

²³ Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 123 lipca 2013 r. w sprawie uczczenia 70. Rocznicy Zbrodni Wołyńskiej i oddania hołdu Jej ofiarom. *Monitor Polski. Dziennik Urzędowy Rzeczypospolitej Polskiej*. Warszawa, dnia 31 lipca 2013 r. Poz. 606.

²⁴ Зашкільняк Л. До генези українсько-польського конфлікту у XX столітті. *Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. 2010. Вип. 3–4. С. 22–42; Ухач В. “Геноцидна” інтрепетація українсько-польських взаємин в 1943–1944 роках у візіях сучасних дослідників (історико-правовий аспект). *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 3 (11). С. 41–42.

середовищ, яким перед виборами 2015 р. прямо обіцяли домагатися визнання подій на Волині геноцидом²⁵.

На момент прийняття цього рішення польський парламент уже приймав “геноцидні” резолюції: 2005 р. – щодо геноциду вірмен, 2009 – щодо катинського злочину та 2014 р. – щодо геноциду, вчиненого ІДІЛ проти християн, єзидів, курдів та інших релігійних й етнічних меншин у Іраку та Сирії.

Варто згадати про звернення політиків, церковних ієрархів та представників української інтелігенції до керівництва польської держави, духовних і культурних діячів та всього польського суспільства від 2 червня 2016 р. Термін “геноцид” не згадано, однак: “убивство невинних людей не має виправдання. Просимо прощення за вчинені злочини і кривди – це наш головний мотив. Просимо прощення і рівною мірою прощаємо злочини і кривди, вчинені щодо нас, – це єдина духовна формула, що повинна бути мотивом кожного українського і польського серця, яке прагне миру й порозуміння”²⁶. На превеликий жаль воно було скептично сприйнято польською стороною й не вплинуло на прийняття парламентського рішення.

Проти терміну “геноцид” тоді виступило лише кілька опозиційних депутатів. Зрештою, 432 голоси “за”, 10 утрималося, “проти” не проголосував ніхто, а саме рішення приймали стоячи і під оплески. Коментуючи прийняту Постанову 2016 р., сенатор опозиційної партії “Громадянська платформа” Ян Рулевський, зокрема, зазначив, що вона не сприяє примиренню між Україною та Польщею: “По суті, ми повертаємося до ситуації – я сподіваюся, що не дійде до трагізму – яка мала місце в період II світової війни”²⁷.

Тож не дивно, що це рішення викликало гостру реакцію серед українського і політикому, і суспільства. Українська сторона тоді 2016 р. закликала дотримуватися формули примирення на основі суворой симетрії діяльності та оцінок обох сторін. 8 вересня 2016 р. Верховна рада України прийняла заяву у зв’язку з прийняттям Сенатом і Сеймом РП постанов 7 і 22 липня 2016 р. щодо оцінки українсько-польського конфлікту під час Другої світової війни. Липневі документи у ній були названі проявом політизації історії і прозвучав заклик до “істориків вести фаховий діалог з метою розкриття всіх досі нез’ясованих фактів та обставин історії на основі достовірних архівних матеріалів, залишаючи простір для кожної сторони інтерпретувати історичні факти, а політиків України та Польщі – припинити інструменталізувати історичну науку заради досягнення тимчасових політичних вигод”²⁸.

На переконання президента України Петра Порошенка “рішення польського парламенту стало неприємним, але закономірним результатом

²⁵ Курінний Є. В. Особливості реалізації угоди між Україною та Польщею щодо вшанування пам’яті жертв війни та політичних репресій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 11. С. 91.

²⁶ Відкрите звернення до проводу Польської держави, духовних і культурних діячів та всього польського суспільства. URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/2016/06/3/149102>

²⁷ Сенатор Польщі ухвалив постанову щодо визнання Волинської трагедії геноцидом. URL: <http://ua.112.ua/golovni-novyni/senat-polshchi-ukhvalyv-postanovu-pro-vyznannia-volynskoi-trahedii-henotsydom-323612.html>

²⁸ Верховна Рада прийняла заяву – відповідь на ухвалу своїх польських колег щодо геноциду на Волині. URL: <https://zbruc.eu/node/55902>

наростання антиукраїнської істерії і небажання розібратися з важкою історією в Польщі, яку провокують політичні сили, котрі, зокрема, представлені в парламенті. Насправді воно не має нічого спільного зі вшануванням пам'яті загиблих, а є тільки інструменталістською минулого конфлікту для отримання політичних дивідендів". А отже, закономірним елементом всієї політики правлячої партії "Право і справедливість".

У цій кампанії взяли участь і використали її у своїх інтересах рф та проросійські сили в Україні. Після того, як це рішення було ухвалене, воно стало підставою для росії та антиукраїнських сил, посиляючись на авторитетність парламенту дискредитувати боротьбу українців за незалежність і надалі поширювати советській (читай – російський) історичний наратив²⁹.

Впродовж менше як десяти років історико-правова оцінка подій 1943 р. суттєво змінилася. Польський парламент послідовно впроваджував використання щодо волинських подій правового терміну "геноцид", хоча й у різних стилістичних інтерпретаціях: 2009 р. – "масові вбивства, які мають характер етнічної чистки та геноцидні ознаки", 2013 р. "етнічні чистки з ознаками геноциду" та врешті решт 2016 р. "геноцид вчинений українськими націоналістами".

Не секрет, що польська політика пам'яті викликає критику з боку Брюсселю. Згадаємо бодай ситуацію довкола ухвалених у січні 2018 р. змін до Закону про Інститут національної пам'яті Польщі³⁰, які отримали назву "бандерівського закону". Ці поправки розширили повноваження інституту

²⁹ Сучасна історична політика Польщі: виклики для України. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-03/Polsha-f408.pdf>

³⁰ Ustawa z dnia 26 stycznia 2018 r. o zmianie ustawy o Instytucji Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, ustawy o grobach i cmentarzach wojennych, ustawy o muzeach oraz ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary. *Dziennik ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. Warszawa, dnia 14 lutego 2018 r. Poz. 369. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180000369/O/D20180369.pdf>

у сфері розслідування злочинів. Зокрема, “заперечення злочинів українських націоналістів” проти польського народу, скоєних у 1925–1950 рр. стало підставою для трирічного ув’язнення. Рівно ж він стосувався запровадження кримінальної відповідальності за звинувачення поляків у співучасті в Голокості. Щодо цього висловився і державний департамент США, речники МЗС європейських країн, Ізраїль, який навіть відкликав свого посла з Варшави. Лист проти схвалення нового закону підписали понад сотні польських митців та діячів культури. Верховна рада України 6 лютого 2018 р. прийняла заяву, де внесені зміни назвала такими, що суперечать змісту та духу стратегічного партнерства між Україною й РП. У січні 2019 р. Конституційний трибунал визнав формулювання “українські націоналісти” неконституційним, водночас залишивши без змін частину, котра стосувалася геноциду”.

Початок широкомасштабного вторгнення рф на територію України та активна, беззаперечна підтримка Польщі відсунула історичні суперечки на другу полицю і дозволила висловлювати обережне сподівання на їх припинення. Однак, уже 11 липня 2023 р. вкотре польський сейм прийняв рішення щодо волинських подій. Серед іншого, що її вирізняло: передовсім, вперше у ньому згадано східні регіони сучасної Польщі (Люблінщина, Підкарпаття, частина Полісся); по-друге, не знаходимо згадок про українські жертви, натомість масмо твердження, що геноцидні дії були “неодноразово підтримуван українським цивільним населенням”³¹.

У червні 2025 р. парламент проголосив 11 липня днем пам’яті поляків – жертв геноциду, вчиненого ОУН і УПА на східних землях РП³². Записуючи в законі від 4 червня період 1939 – 1946 років як часові рамки, парламент здійснив кілька важливих рішень в історичній доктрині держави. Зокрема, підтвердив тяглість польської державності між Другою Річчюпосполитою та комуністичним ПРЛ, яка, згідно із законом про ІНП, розпочала своє існування 22 липня 1944 р.; як рівно ж відкрила питання правової оцінки політики Другої РП щодо української меншини³³. У контексті нашої розмови звернемо також увагу, що під час дискусії знаний своїми антиукраїнськими висловами та аакціями депутат Анджей Запаловський з “Конфедерації” вживав різкі формулювання на кшталт “українські нацисти” та вимагав кримінального покарання за використання націоналістичної символіки, закликав також увести кримінальну відповідальність за заперечення “волинського геноциду”³⁴.

³¹ Balcer A. Polska pamięć historyczna i polityka wobec Ukrainy i Ukraińców. URL: https://www.batory.org.pl/wp-content/uploads/2023/08/Polska_Ukraina_historia.pdf

³² Ustawa z dnia 4 czerwca 2025 r. o ustanowieniu 11 lipca Narodowym Dniem Pamięci o Polakach – Ofiarach Ludobójstwa dokonanego przez OUN i UPA na ziemiach wschodnich II Rzeczypospolitej Polskiej. Dziennik ustaw Rzeczypospolitej Polskiej . Warszawa, dnia 4 lipca 2025 r. poz. 891. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20250000891/O/D20250891.pdf>

³³ Чех М. Передісторія Волинських подій: тези до спільного підручника. URL: <https://zbruc.eu/node/122088>

³⁴ Wypowiedzi na posiedzeniach Sejmu. Posiedzenie nr 36 w dniu 03. 06. 2025. Poseł Andrzej Tomasz Zapalowski. URL: <https://www.sejm.gov.pl/sejm10.nsf>

Лише ремаркою вкажемо, що це рішення викликало негативну реакцію з боку МЗС України: “Такі односторонні рішення не сприяють досягненню взаєморозуміння і примирення, над якими тривалий час працюють наші країни”.

З останніх ініціатив, які слід визнати контрпродуктивними, є пропозиція Кароля Навроцького щодо подання до Сейму законопроекту про кримінальну відповідальність за “пропаганду ідеології бандеризму” та заперечення Волинської трагедії.

Окремої уваги заслуговують зусилля винести оцінку волинських подій за межі внутрішньопольського чи польсько-українського контексту. Уже 2013 р. політики польської партії “Солідарна Польща” винесли питання вшанування 70-ї річниці Волинської трагедії відповідною резолюцією у Європарламенті. Однак лише 2025 р. у документі ЄС з’явилася згадка про “геноцид, скошений українськими націоналістами проти поляків”. У звіті щодо України зазначалося, що розв’язання таких питань, як Волинська трагедія, повинна відбуватися з повагою до людської гідності, добросусідськими відносинами та критичною оцінкою історичних подій³⁵.

ВИСНОВКИ

Анетта Вевьорка, французька дослідниця Катастрофи, вказувала, що разом із Нюрнберзьким процесом розпочинається “поява свідка”, а після 1970-х років – “ера свідків”, яка триває й до нині: “Уцілілі, чиї історії були ігноровані у післявоєнні роки, стали респектабельними і шанованими особами саме у своїй ідентичності і як уцілілі”³⁶. На цьому фоні, пам’ять окремої групи суспільства поступово стала офіційною.

Так чи інак, волинський дискурс у парламенті є втіленням концепції критичного патріотизму польської політики пам’яті³⁷. При цьому слід не забувати, що парламентські резолюції, акти, ухвалені найвищим законодавчим органом держави, є найважливішою формою декларативних законів про пам’ять.

Важко заперечити доктору Аліні Червяцовій, що кримінальне право “є невідповідним модератором для публічної дискусії про історію, але є потужною і небезпечною зброєю у війнах пам’яті, які становлять загрозу розпалювання реальних конфліктів у майбутньому”³⁸. Саме з огляду на спектр сумнівів та суперечок, які виникають під час обговорення законів, котрі впливають на історичну пам’ять, питання їхньої оцінки в контексті міжнародних стандартів

³⁵ Європарламент закликав Україну врегулювати невирішені історичні питання. URL: <https://www.polskieradio.pl/398/7856/artykul/3577007,европарламент-закликав-україну-врегулювати-невирішені-історичні-питання>

³⁶ Wiewiorka A. The era of the witness. Ithaca – London : Cornell University press, 2006. P. 102.

³⁷ Głowacka K. Koncepcja patriotyzmu krytycznego jako punkt odniesienia polskiej polityki historycznej. Przypadek parlamentarnego dyskursu o zbrodni katyńskiej i ludobójstwie na Wołyniu. *Politeja*. 2024. Nr 3(90). S. 279–297.

³⁸ Cherviatsova A. Memory Wars: The Polish-Ukrainian Battle about history. *VerfBlog*. February 09, 2018. URL: <https://verfassungsblog.de/memory-wars-the-polish-ukrainian-battle-about-history>

захисту прав людини – серед іншого, європейської системи – часто залишається поза увагою³⁹.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена волинському дискурсу у стінах українського та польського парламенту і як наслідок його нормативно-правове оформлення. В основі дослідження лежать відповідні стенограми засідань, прийняті в їх результаті ухвали, як рівно ж матеріали медіа. Текст представляє погляди українського та польського політикуму щодо антипольської акції ОУН і УПА, їх відображення та вплив на суспільства. Стверджено, що обговорення Волинської трагедії в українському та польському парламентах характеризує тривала напруженість та загострення заполітизованості. Традиційно роздмухування дискусій навколо українсько-польського протистояння співпадає з круглими жатами та виборами у Польщі. З'ясовано, що польський парламент послідовно впроваджував використання щодо волинських подій правового терміну “геноцид”, хоча й у різних стилістичних інтепретаціях: 2009 р. – “масові вбивства, які мають характер етнічної чистки та геноцидні ознаки”, 2013 р. “етнічні чистки з ознаками геноциду” та врешті решт 2016 р. “геноцид вчинений українськими націоналістами”. Важливою характеристикою волинського дискурсу є спроба винесення правових кваліфікацій волинських подій на міжнародний рівень.

Література

1. Balcer A. Polska pamięć historyczna i polityka wobec Ukrainy i Ukraińców. URL: https://www.batory.org.pl/wp-content/uploads/2023/08/Polska_Ukraina_historia.pdf
2. Cherviatsova A. Memory Wars: The Polish-Ukrainian Battle about history. VerfBlog. February 09, 2018. URL: <https://verfassungsblog.de/memory-wars-the-polish-ukrainian-battle-about-history>
3. Gliszczynska-Grabias A., Baranowska G., Wójcik A. Law-Secured Narratives of the Past in Poland in Light of International Human Rights Law Standarts. *Polish Yearbook of Internatiopnal Law*. 2018. № XXXVIII. P. 59–72.
4. Głowacka K. Koncepcja patriotyzmu krytycznego jako punkt odniesienia polskiej polityki historycznej. Przypadek parlamentarnego dyskursu o zbrodni katyńskiej i ludobójstwie na Wołyniu. *Politeja*. 2024. Nr 3(90). S. 279–297.
5. Lang Kai-Olaf. Від місії до прагматизму. Відносини Польщі з Україною. *Osteuropa*. URL: <https://zeitschrift-osteuropa.de/hefte/international/ukrainski-metarmofози>
6. Mohatt N. V., Thompson A. B., Thai N. D., Tebes J. K. Historical trauma as public narrative: a conceptual review of how history impacts present day health. *Social Science Medicine*. 2014. Vol 106. P. 128–136.
7. Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 123 lipca 2013 r. w sprawie uczczenia 70. Rocznicy Zbrodni Wołyńskiej i oddania hołdu Jej ofiarom. Monitor

³⁹ Gliszczynska-Grabias A., Baranowska G., Wójcik A. Law-Secured Narratives of the Past in Poland in Light of International Human Rights Law Standarts. *Polish Yearbook of Internatiopnal Law*. 2018. No XXXVIII. P. 59 – 72.

Польши. *Dziennik Urzędowy Rzeczypospolitej Polskiej*. Warszawa, dnia 31 lipca 2013 r. Poz. 606.

8. Uchwała Seemu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 15 lipca 2009 r. w sprawie tragicznego losu Polaków na Kresach Wschodnich. *Monitor Polski*. 2009. Nr 47. Poz 684. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20090470684/O/M20090684.pdf>

9. Ustawa z dnia 26 stycznia 2018 r. o zmianie ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, ustawy o grobach i cmentarzach wojennych, ustawy o muzeach oraz ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary. *Dziennik ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. Warszawa, dnia 14 lutego 2018 r. Poz. 369. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180000369/O/D20180369.pdf>

10. Ustawa z dnia 4 czerwca 2025 r. o ustanowieniu 11 lipca Narodowym Dniem Pamięci o Polakach – Ofiarach Ludobójstwa dokonanego przez OUN i UPA na ziemiach wschodnich II Rzeczypospolitej Polskiej. *Dziennik ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. Warszawa, dnia 4 lipca 2025 r. poz. 891. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20250000891/O/D20250891.pdf>

11. Walaszczyk M. Okrutna uchwała. *Nasz Dziennik*. 2013. 13 lipca. Nr 162. S. 1, 5.

12. Wicha T. Sprawa uczczenia ofiar mordów ludności polskiej na Wołyniu i Kresach Południowo-Wschodnich Rzeczypospolitej w latach 1943–1944 w związku z 60. rocznicą tragedii wołyńskiej w debacie parlamentarnej Sejmu IV kadencji. *Przegląd Sejmowy*. 2022. Nr 3 (170). S. 201–220.

13. Wiewiorka A. The era of the witness. Ithaca – London: Cornell University press, 2006.

14. Wypowiedzi na posiedzeniach Sejmu. Posiedzenie nr 36 w dniu 03. 06. 2025. Poseł Andrzej Tomasz Zapałowski. URL: <https://www.sejm.gov.pl/sejm10.nsf>

15. Wystąpienie Radosława Sikorskiego z dnia 12 lipca. URL: <http://sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/wypowiedz.xsp?posiedzenie=45&dzien=3wyp=018>

16. Базар О. Вистражданий компроміс. *Львівська газета*. 2003. 11 липня. № 203.

17. Відкрите звернення до проводу Польської держави, духовних і культурних діячів та всього польського суспільства. URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/2016/06/3/149102>

18. Грабовський С. Україна й Польща: час відкинути міфи. *Український тиждень*. 2011. 24–30 червня. № 25–26. С. 42–44.

19. Європарламент закликав Україну врегулювати невідірені історичні питання. URL: <https://www.polskieradio.pl/398/7856/artykul/3577007,europarlament-zaklikaw-ukrajinu-vregulovati-nevidirneni-istorichni-pitanja>

20. Зашкільняк Л. До генези українсько-польського конфлікту у XX столітті. *Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. 2010. Вип. 3–4. С. 22–42.

21. Заява з нагоди 60-ї річниці волинської трагедії. Схвалена Верховною Радою України 10 липня 2003 р. *Голос України*. 2003. 8 серпня.

22. Зварич О. Тіні забутих предків. Українська політика і її підходи до страшного. *Україна молода*. 2003. 17 квітня. № 71. С. 4.

23. Калішчук О. Українсько-польське протистояння на Волині та в Галичині у роки Другої світової війни: науковий та суспільний дискурс. Львів, 2013.

24. Курінний Є. В. Особливості реалізації угоди між Україною та Польщею щодо вшанування пам'яті жертв війни та політичних репресій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 11. С. 90–94.

25. Левицька Г. Парламентські робочі групи України і Польщі узгодили спільний текст заяви про 60-ті роковини Волинської трагедії. *60 років Волинської трагедії: Матеріали форуму українських і польських експертів та журналістів “Події на Волині: як жити з цим тягарем”*. (м. Острог, 11–12 квітня 2003 р.). Київ, 2003.

26. Сенатор Польщі ухвалив постанову щодо визнання Волинської трагедії геноцидом. URL: <http://ua.112.ua/golovni-novyni/senat-polshchi-ukhvalyv-postanovu-pro-vyznannia-volynskoi-trahedii-henotsydom-323612.html>

27. Стрільчук Л., Нінічук А. Війна пам'яті та війни пам'ятників у сучасних українсько-польських відносинах. Луцьк: Вежа-Друк, 2019.

28. Стрільчук Л., Пасічник Ю. Президентський вимір сучасних польсько-українських відносин. Луцьк: Видавництво “Терези”, 2020.

29. Сучасна історична політика Польщі: виклики для України. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-03/Polsha-f408.pdf>

30. Ухач В. “Геноцидна” інтрєпетація українсько-польських взаємин в 1943 – 1944 роках у візіях сучасних дослідників (історико-правовий аспект). *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 3 (11). С. 41–46.

31. Чех М. Передісторія Волинських подій: тези до спільного підручника. URL: <https://zbruc.eu/node/122088>

Information about the authors:

Kalishchuk Oksana Mykolaivna,

Doctor of Historical Sciences, Professor,

Department of World History,

Lesya Ukrainka Volyn National University

13, Voli Avenue, Lutsk, 43025, Ukraine

Yarmoliuk Dmytro,

Postgraduate student,

Lesya Ukrainka Volyn National University

13, Voli Avenue, Lutsk, 43025, Ukraine